

УДК 811.161.2'42: 821.161.2.09 (092)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-2-14>

Леся ЛЕГКА,
orcid.org/0000-0001-5462-3746
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) lesya.lehka@gmail.com

Уляна ГАЛІВ,
orcid.org/0000-0002-8511-1484
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) uliana_mishchuk@ukr.net

ЗАСОБИ МОВНОЇ ВИРАЗНОСТІ У ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

У статті на засадах міждисциплінарного підходу виявлено та обґрунтовано засоби мовної виразності у поезії Василя Симоненка, визначено їх типологію. Такими засобами постають лексичні, словотворчі, морфологічні, синтаксичні, акцентуаційні, які у статті репрезентовані чисельною вибіркою прикладів із поезії Василя Симоненка. Мовна особистість письменника розкривається в мові його поезії, сукупності тих засобів мовної виразності, які виокремлюють його серед інших митців. Реалізація в поетичних текстах ресурсу виразності української мови відповідно до вимог і норм мовної культури сприяє міжособистісній комунікації, досягненню мети спілкування у системі «поет – читач», забезпечує експресивність як структурну особливість мовлення, здійснюючи емоційний вплив на читача/слухача, підтримуючи його інтерес та увагу до предмету розмови та процесу спілкування. Завдяки використанню мовцем засобів виразності експресивне мовлення на відміну від стилістично нейтрального сповнене образності та емоційності. Водночас слід зазначити, що мовотворчість поета характеризує цілісне інформаційно-знакове, смислове і художньо-стилістичне навантаження, виявляє милозвучність (евфонічність) мовлення, яка закладена в тексті завдяки вибору тих чи тих засобів мовної виразності. Доведено, що засоби мовної виразності, зокрема лексичні, синтаксичні, індивідуалізують мовлення автора, знаходячи вербальну репрезентацію у стилістичних фігурах.

Отримані результати дослідження зорієнтовані на детальне вивчення поетичної мови конкретних творів Василя Симоненка, що має практичне значення і може бути використано на уроках української мови та української літератури в школі, на заняттях з лінгвостилістики, лінгвістичного аналізу тексту тощо. Перспектива наступних досліджень пов'язана з вивченням ситуативних засобів мовної виразності в поезії Василя Симоненка.

Ключові слова: шістдесятники, ідіолект, засоби виразності, поетичне мовлення.

Lesya LEHKA,
orcid.org/0000-0001-5462-3746
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Ukrainian language Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) lesya.lehka@gmail.com

Ulyana HALIV,
orcid.org/0000-0002-8511-1484
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Ukrainian language Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) uliana_mishchuk@ukr.net

MEANS OF LINGUISTIC EXPRESSION IN VASYL SYMONENKO'S POETRY

In the article on the basis of interdisciplinary approach the means of linguistic expression in V. Symonenko's poetry are revealed and substantiated, as well as, their typology is defined. Such means are lexical, word forming, morphological, syntactic, accentuating, which are represented in the article by a large number of examples from V. Symonenko's poetry. The linguistic personality of the writer is shown in the language of his poetry, the set of those means of linguistic expression that distinguish him from other poets.

Realization in poetic texts of the resource of expressiveness of the Ukrainian language is accordance with the requirements and norms of the language culture promotes interpersonal communication in the system poet-reader; provides expressiveness as a structural feature of speech, emotional impact on the reader/listener to the subject of conversation and the process of communication.

Due to the speaker's use of means of expression, expressive speech, in contrast to stylistically neutral is full of imagery and emotionality. It should be noted that the poet's language creation characterizes the integral information – symbolic, semantic and artistic-stylistic load, reveals the melodiousness (euphony) of speech, that is embedded in the text through the choice of certain means of linguistic expression. It is proved that the means of linguistic expression, in particular lexical, syntactic, individualize the author's speech, finding verbal representation in stylistic figures.

The results of the research are focused on a detailed study of a poetic language of V. Symonenko's specific works which has practical importance and can be used at lessons of the Ukrainian language and Ukrainian literature at school, class of linguistic stylistics, linguistic text analysis and more. The perspective of the further research is connected with the study of situational means of the linguistic expression in V. Symonenko's poetry.

Key words: *sixties, idiolect, means of expression, poetic speech.*

Постановка проблеми. Поезія українського поета-шістдесятника Василя Симоненка виявляє розкриття національно-патріотичної проблематики, а також дає взірць доцільного використання засобів мовної виразності в ідіолекті як сукупності мовленнєвих засобів індивіда. Як зазначає В. Волощук, унікальна система ідіолекту має природні та набуті, особисті та групові характеристики. Причому індивідуальною є вся сукупність мовних засобів творчої особистості, яка відрізняється від іншого ідіолекту і кількісно, і якісно. Тобто особливості авторського лексикону відмежовують пересічного мовця як носія мови від майстра слова.

Поезію Василя Симоненка доцільно, окрім інших підходів, вивчати у площині текстових ознак індивідуального стилю поета. Беремо до уваги низку екстралінгвальних факторів, які справили виразний вплив на формування мовної особистості автора, а саме: культурно-історичні умови в Україні і світі як контекст життя і творчості письменника; світоглядно-ментальні настанови митця щодо себе та навколишньої дійсності; особисті події та досвід суспільного життя; відповідність певній літературній традиції і новаторство; ідейно-тематичний зміст творчості. Важливим для формування ідіостилу поета є також творче середовище, художньо-естетичні цінності та пріоритети, свобода думки чи фактори її обмеження, взаємодія з іншими видами і формами мистецтва, творча концепція, журналістський фах тощо. Отже, можемо стверджувати, що названі чинники є мотивувальними обставинами для всієї творчості і кожної конкретної поезії зокрема.

Для поезії Василя Симоненка характерні відмова від штамів соцреалізму, утвердження національних цінностей, високий рівень інтелектуалізму, використання засобів поезики із глибоким філософським змістом, ускладнений синтаксис, ритміка тощо. Засобами мовного вираження автор постулює нові для свого часу художні ідеї повноти буття людини в її духовній спорідненості із родом,

народом, Батьківщиною, а також розкриває нерозривний зв'язок із рідною землею, батьківським домом, Всесвітом.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема мовної виразності та її засобів є багатоаспектною, оскільки як предмет дослідження вивчається в межах лінгвістики, літературознавства, психології, лінгводидактики, тобто має міжгалузеве значення. Українські мовознавці, зокрема В. Вовк, О. Демська, Т. Космеда, Л. Кравець, Л. Легка, Л. Мацько, У. Міщук, О. Переломова, О. Петрів, С. Січкара та низка інших вчених вивчали особливості художнього мовлення майстрів слова. Індивідуальність поезики В. Симоненка досліджувала Т. Масловська, яка зосередила увагу на вивченні авторського стилю в антропоцентричному вимірі (Масловська, 2017: 197-200). Концептуальну систему лірики письменника в англійській інтерпретації досліджувала Г. Василенко (Василенко, 2021: 247-253). Емоційно-експресивна лексика в поетичному мовленні В. Симоненка була об'єктом вивчення В. Власенка (Власенко, 1999: 50-53); аналіз фрагментів національно мовної картини світу здійснили С. Єрмоленко, В. Калашник, Л. Лисиченко, Л. Прокопович та ін. Однак, незважаючи на чисельні дослідження проблеми, питання засобів мовної виразності в поезії Василя Симоненка розглянуті частково, що й обумовило вибір теми нашої статті.

Вивчення засобів мовної виразності поезії Василя Симоненка як ознаки ідіолекту письменника потребує використання міждисциплінарного підходу, суть якого – в синтезі наукового знання з мовознавства, історії, літературознавства, психології, лінгводидактики тощо.

Практичне значення отриманих у статті результатів та зроблених висновків полягає, зокрема, у перспективі їх використання в процесі вивчення української мови та літератури, зокрема мовно-стилістичних засобів поезії Василя Симоненка. До розгляду взято тексти понад 200 поезій зі

збірки «Вибрані твори» (Симоненко, 2017: 852). Вибірку вірців засобів мовної виразності зроблено з розділів «Народ мій є! Народ мій завжди буде!..» та «Україно! Ти моя молитва...» (Симоненко, 2017: 852).

Мета статті полягає у виявленні та обґрунтуванні на засадах міждисциплінарного підходу засобів мовної виразності у поезії Василя Симоненка.

Окреслена мета потребує розв'язання таких **завдань**: з'ясувати змістове наповнення поняття і явища мовної виразності; визначити типологію засобів мовної виразності української мови; проаналізувати засоби мовної виразності у поезії Василя Симоненка.

Виклад основного матеріалу. Змістове наповнення поняття і явища мовної виразності поєднує в діалектичній єдності і протиріччі щонайменше два аспекти, що пов'язані з емоційною насиченістю, експресивністю мови/мовлення та її образністю, зображувальністю. Експресія мовлення, його виразність та образність є суто людською здатністю. Адже навіть найтехнологічніші вірці/артефакти, носії штучного інтелекту можуть технічно і грамотно відтворити мову, однак програють конкуренцію з людиною у вмінні художнім словом, іншими засобами виразності передати глибину людського почуття і відчуття, емпатійного ставлення до навколишнього світу і визначити своє місце в ньому. У вірші-присвяті під назвою «Косар. А. С. Малишкови» Василь Симоненко експресивно і метафорично визначив цю опозицію людського «серця» і «машини» у праці на «поетичній ниві»: «Там пускати машину марно, де працюють людські серця!» (Симоненко, 2008: 10).

Реалізація в поетичних текстах ресурсу української мови відповідно до вимог і норм мовної культури сприяє міжособистісній комунікації, досягненню мети спілкування у системі «поет – читач», забезпечує експресивність як структурну особливість мовлення, емоційно здійснюючи вплив на читача/слухача, підтримуючи його інтерес та увагу до предмету розмови та процесу спілкування.

Типологію засобів зображувальності в поезії Василя Симоненка доцільно і загальноприйнято здійснювати на основі рівнів мовної структури. Тож класифікуємо засоби мовної виразності в конкретизації наступних груп: **лексичні, словотворчі, морфологічні, синтаксичні, акцентуаційні.**

Василь Симоненко широко використовує лексичні засоби мовної виразності, які надають поезії емоційного забарвлення та переконливості. Основою виразності мовлення автора є слово, яке поет часто і доцільно вживає не в прямому (нейтраль-

ному) лексичному значенні, а в його здатності до полісемії, омонімії, синонімії тощо.

У мовленні поет широко використовує метафори, засновані на прихованому порівнянні з предметом, означення якого відсутнє у тексті, але вказано те, що і з чим порівнює мовець. Автор будує короткі метафори – «*подвиг дзвенів*» («Баба Онися»), «*скіся співа*» («Косар»), «*душа горить*», «*ненависть регоче*» («Пророцтво 17-го року»), «*годували холуйством*» («Монархи»), «*осяяти думкою*» («Стільки в тебе ночей»), «*волають гори*» («Курдському братові»), «*вітер грає*» («Леся Українка»), «*ревли вітри*» («Ти йшла з села ...»), а також розгорнуті, у яких ключові слова доповнені іменниками в різних відмінках – «*каміння клацало зубами*» («Жорна»), «*Лиже полум'я жовте черево, Важкувато сопє димар, Галасує від болю дерево, Піднімаючись димом до хмар*», «*сновигають по зморшках думи*» («Піч»), «*росою по нім буде плакати жито*» («Дід умер»), «*сором у серце мені плює*» («Злодій»), «*бубнявіють думки, проростають словами*» («Український лев»), «*пливе за роком рік*» («Україно, н'ю твої зіниці»), «*бухту спокою облизує прибий*» («Гей, нові Колумби й Магеллани»).

На кількісному зіставленні предметів і явищ вибудована поетом синекдоха. Це заміна визначеного числа замість невизначеного, форм однини замість множини і навпаки, видового поняття замість родового. Цей мовний засіб прослідковуємо у визначенні прихованого поняття «народ» – «*стільки в тебе очей, стільки рук і мозолів*» («Стільки в тебе очей»), поняття «дім» як «держава» – «*заглядали кривда й лютє лихо у наш – для щастя виведений – дім*» («Жорна»), людські емоції, думки, почуття як те, що становить суть людини – «*помістились в тісну домовину всі турботи його, всі надії, жалі*» («Дід умер»), назви держави США на північноамериканському материкі і РРФСР як офіційної назви російської комуністичної держави у складі СРСР «*Хай мовчать Америки й Росії*» («Україно, н'ю твої зіниці»).

Емоційний малюнок поетичного мовлення Василя Симоненка виписано широким використанням різних прикметникових форм, які становлять основу для створення епітетів. З метою художньо-образного означення предмета або явища поет використовує здебільшого якісні прикметники у структурі епітетів «*горда доба*», «*утлі плечі*» («Баба Онися»), «*віковічна печаль*», «*м'яві двері*» («Піч»), «*думи нехитрі*», «*землю святу*» («Дід умер»), «*теплі стріхи*» («Прощання Федора Кравчука, колгоспного конюха, із старою

хатою»), «обважнілі жита», «людські серця» («Косар»), «по землі зеленій», «проста людина» («Перший»), «свята гомінкі», «сонний спокій», «тупі докори» («Ми думаєм про вас»), «розстріляних ілюзій», «лютий розум», «душі плісняві і ситі» («Пророцтво 17-го року»), «лагідна душа» («Де зараз ви, кати мого народу?»), «дорогою гнилою» («Ти йшла з села дорогою гнилою»), «ніжної твоєї доброти» («Чорні від страждання мої ночі»), «ошукана могила», «дурну відвагу» («Ошукана могила»); «рідні хати», «замріяні дівчата» («Понеси мене на крилах, радосте моя...»). Однак використання відносного прикметника «віковічна» у поєднанні зі словосполученням «печаль дібров» створює потужну метафору на означення космогонічного людського емоційного стану горя, журби, смутку, до якого співчутливим є і світ природи. Поєднання пасивного дієприкметника «розстріляних», який звично вказує на ознаку за дією страти, вбивства живої істоти, з іменником «ілюзій» (у прямому значенні не істоти, а стану оманливого сприймання, нездійсненої мрії) створює яскравий епітет зі значенням не фізичної смерті, а розчарування. Водночас трактування іменника «ілюзії» на рівні творення тексту/читацького сприйняття з перенесення стану на його носія, дає нам синекдоху як заміну видового поняття замість родового. Поет підводить підсумки «пророцтва 17-го року», звинувачує вбивць знаних і безіменних героїв українських визвольних змагань, мільйонів полеглих у надії і сподіваннях, вірі новій ідеології і владі, що виявилися всього лиш ілюзією.

Велику традицію в українському поетичному та й повсякденному мовленні має порівняння як засіб виразності, пояснення одного предмета через подібний. Побудова порівняння як засобу художнього мовлення здійснюється поетом за допомогою єднальних сполучників як, мов, немов, ніби тощо у власне-порівняльній та модально-порівняльній функції – «гранітні обеліски, як медузи» («Пророцтво 17-го року»), «біла печі вона мов бранець» («Піч»), «ти була мені наче мати» («Процання Федора Кравчука, колгоспного конюха, зі старою хатою»), «краплі солоного поту – ваговиті, мов чесні слова» («Косар. А. С. Малишкові»), «ніби птиця без крил» («Я закоханий палко, без міри»), «обскрібав, немов луску, огуду» («Запис у книзі вражень»), «і люди йшли байдуже, мов лелеки, із косами дідівськими на лан», «худі, немов колгоспні трудодні» («47-й рік»); «жирний ворон, мов чорна папах» («Українська мелодія»), «лине мрія, ніби світло» («Може, ти зі мною надто строга»), «покоління, як обнова» («Древній, обікрадений народ»), «не міг, як болід, спалахнути» («Стільки

в тебе очей»), «любов і ласка, ненависть і гнів спалахують в рядках, як блискавиці» («Шум полів»). Синтаксична структура порівнянь є досить мінливою, і поет часто використовує для їх творення придієслівний орудний відмінок – «біль закрадається вужем» («Дід умер»), опускає сполучник – «де зорі – жовті джмелі» («Я чую у ночі осінні»), що наближує порівняння до метафори, урізноманітнює мовлення лексично та інтонаційно. Засоби порівняння подекуди використані автором для створення гіперболи – «роззявляли паці, мов кратери» («Монархи»). Красномовною в поезії Василя Симоненка є літота, лексичні засоби якої, применшуючи якості і властивості описуваних предметів і явищ, викликає у створенні/сприйнятті тексту емоції співчуття чи зневаги, розчулення чи обурення. Устами мовця літота здатна бути переконливою, дохідливо донести позицію автора щодо предмету розмови – «кожна кроквочка, кожна лата» («Процання Федора Кравчука, колгоспного конюха, із старою хатою»), «сипались до куців кривавих ніг» («Монархи»), «дні занадто куці та малі» («Україно, н'ю твої зіниці»), «є міста-ренегати, є просто байстрята» («Український лев»), «помістити у корито наші сподівання», «півень землю всю не розгребе» («Гей, нові Колумби й Магеллани»).

До метафори й гіперболи близьким за своєю спрямованістю до зміни значення або навмисного перебільшення є оксиморон, що поєднує в новому понятті два контрастні, протилежні за змістом слова. У такому поєднанні на рівні творення/сприйняття маємо емоційне підсилення думки, образу, почуття. Поет здебільшого використовує оксиморонну комбінацію прикметника та іменника – «біла кров», «радісна зловтіха» («Жорна»), «майбутні предтечі» («Баба Онися»); «радісте безрадісна» («О земле з переораним чолом»), «недорікуваті демагоги» («Злодій»), рідше інші лексичні одиниці, наприклад: «відкрию вже відкрите» («Гей, нові Колумби й Магеллани»). Для світосприйняття Василя Симоненка, як засвідчує його поезія, властивою є відкрита або прихована іронія, яка, зокрема, виявляє себе в оксиморонних реченнях чи висловлюваннях, наприклад: «Постаріла вже мудрість Божя, розтрощив її грізний час» («Перший»).

Поезія Василя Симоненка є надзвичайно чутливою. Використані автором слова сенсорного сприйняття, тобто для означення нюху, смаку, слуху, дотику, зору, рівноваги, та відображення об'єктів навколишнього світу передають здатність поета переживати сильні емоції та пробуджують їх у читача – «чуєм радісну зловтіху», «лиже полум'я» («Жорна»), «я вами гордую», «скор-

чите кисло пику» («Мій родовід»), «одурені прозріли» («Пророцтво 17-го року»), «мліючи в димі хвальби» («Монархи»), «дивилися у всесвіт з-під повік» («Древній, обікрадений народ!»), «смакував махру» («Злодій»), «загруз в'язко» («Люди -- прекрасні»), «І пахнув віри твої теплою смолою» («Ти йшла з села дорогою гнилою»), «чую ваш голос <...>, предки безсмертні мої» («Безсмертні предки»), «гріє душу твоє ім'я» («Моя мова»), «теплої пшениці» («Шум полів»), «гуло моє серцебиття» («Чорні від страждання мої ночі»), «з губами, пересохлими від сміху» («О земле з переораним чолом»), «чую, земле, твоє дихання» («Чую»), «вслухайтеся, земле і небо» («Я чую у ночі осінні»), «бачиш: з ними щогодини б'юся, чуєш – битви споконвічний грюк» («Україно, п'ю твої зіниці»), «Україно! Тебе я терпіти не можу, я тебе ненавиджу чуттями всіма» («В букварях ти наряджена і заспідничена»), «здивлятися в небо» («Дід умер»).

Емоційно-оцінна лексика поезій Василя Симоненка підпорядкована меті створити словом певний настрій, викликати емоцію, що супроводжує думку. Це слова зі значенням оцінки, міри певної ознаки тощо – «хорошу людину», «незрівнянно чудесні» («Дід умер»), «страшнішого ж горя нема» («Баба Онися»), «старезного діда», («Процання Федора Кравчука, колгоспного конюха, із старою хатою»), «тихаті і горді», «древнішого», «знатніший» («Мій родовід»), «красти погано» («Злодій»), «люди – прекрасні», «кращого», «в'язко», «цупко» («Люди – прекрасні»), «здичавіло» («Прирученим патріотам»), «великого народу» («Моя мова»), «неправий бій», «безславно» («Ошукана могила»), «високочолим» («Земле рідна! Мозок мій світліє»), «надто строга» («Може, ти зі мною надто строга»), «вагоме», «шалена» («В букварях ти наряджена і заспідничена»). Виражаючи міру якості завдяки використанню іменникових та прикметникових суфіксів (-ість-, -он-, -от-, -езн-, -іш- тощо), префіксів (пре-, над-), відповідних прислівників («дуже», «надто») поет створює чіткий емоційний малюнок тексту.

Активно використовує Василь Симоненко зменшувально-пестливі форми, утворені за допомогою суфіксів-демінативів (-очк, -оньк, -ельк, -инк, -івк) – «крочочка» («Процання Федора Кравчука, колгоспного конюха, із старою хатою»), «Вкраїнонько» («О земле з переораним чолом»), «крапелькою» («Україно, п'ю твої зіниці»), «стежинок» («Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок»), «в домівці» («Баба Онися»).

Стилістично знижена лексика має негативно-оцінне значення і в тексті поезій підсилює викривальний ідейно-тематичний зміст, допомагає

поетові дати належну оцінку неприйнятному вчинку, події або явищу, викликати у читача адекватне щодо прочитаного сприйняття. Це, як правило, вульгаризми, жаргонізми, пейоративна лексика – «катюгу», («Пророцтво 17-го року»), «продажна челядь» («Монархи»), «дурну відвагу» («Ошукана могила»), «дурням» («Чорні від страждання мої ночі»), «сичать» («Україно, п'ю твої зіниці»), «холуйські постолі» («Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок»), «сатаніють виродки», «біситься» («Жорна»), «в пацу цій ненажері» («Піч»), «розпанахує» («Дід умер»), «спекавсь» («Процання Федора Кравчука, колгоспного конюха, зі старою хатою»), «баньки уп'явши», «скорчите кисло пику», «щоб жерли ви булки й сало, віками пер соху-плуг», «свиней не пас» («Мій родовід»), «регоче», «одурені», «репнуло», «катюгу» («Пророцтво 17-го року»), «роззявляли паці», «продажна челядь», «ідоли обслинені» («Монархи»), «байстрюки катів осатанілих», «виродки» («Де зараз ви, кати мого народу?»), «поворозками» («В букварях ти наряджена і заспідничена») тощо.

В аналізованих текстах ми виявили і словотворчі неологізми, тобто слова, створені Василем Симоненком за законами мови, які надають авторському мовленню виразності і в контексті конкретного поетичного твору виконують функцію утвердження автономності авторського «Я» у художньо-образному відображенні дійсності, оцінках та висловлюваннях. Наприклад, щодо сфальшованого офіціозом персоніфікованого жіночого образу України – «заспідничена» («В букварях ти наряджена і заспідничена») – як іронія Василя Симоненка на традиційні епітети «заквітчана», «закосичена».

Серед засобів мовної виразності в поезії Василя Симоненка чисельно представлені морфологічні. Найбільш значущим є образне звертання з використанням кличного відмінка іменника, що має закінчення -о, -е і надає поезії значення послання, вказуючи на його конкретного адресата – «народе мій» («Жорна»), «панове» («Мій родовід»), «древній, обікрадений народ» («Древній, обікрадений народ!»), «дядьку» («Злодій»), «мій вічний народ» («Стільки в тебе очей»), «курде» («Курдському братові»), «товаришу» («Безсмертні предки»), «Україно моя» («Я закоханий палко, без міри»), «земле з переораним чолом», «любове світла! Чорна моя муко! І радосте безрадісна моя!» («О земле з переораним чолом»), «земле рідна» («Земле рідна! Мозок мій світліє»), «О земле жорстока й мила», «земле і небо» («Я чую у ночі

осінні»), «Україно», «мамо горда і вродлива», «nene», «Україно» («Україно, п'ю твої зіниці»), «сивий Львово! Столице моєї мрії, Епіцентр моїх радощів і надій» («Український лев»), «радосте моя», «добра доле, вередухо вперта» («Понеси мене на крилах, радосте моя»), «рідна хато моя» («Процання Федора Кравчука, колгоспного конюха, зі старою хатою»). До морфологічних засобів мовленнєвої виразності поезії Василя Симоненка відносимо римування омонімів: «дивишся у всесвіт з-під повік» (повік) – іменник, множина, родовий відмінок) – «житимеш повік!» («повік» – прислівник) («Древній, обікрадений народ!»). Увіразнює поетичний текст використання автором морфологічних синонімів, тобто слів, що відрізняються засобами граматичного вираження, а саме короткою і повною формою прикметників та дієслів – «нема» («Баба Онися»), «спекавсь» («Процання Федора Кравчука, колгоспного конюха, зі старою хатою»), «устать» («Стільки в тебе очей»), «не убить», «любить» («Прирученим патріотам»), «щоби» («Курдському братові»), «поглумились» («Безсмертні предки»), «у кожну днину» («Я закоханий палко, без міри»), «бивсь», «не вінча» («Ошукана могила»), «вируша» («Гей, нові Колумби й Магеллани»), «потрібним будь» («О земле з переораним чолом»), «долюбить» («Я чую у ночі осінні»), «одійдіте» («Україно, п'ю твої зіниці»), «тратить» («В букварях ти наряджена і заспідничена»), «думать» («Український лев»), «робить», «почать», «спать» («Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок»). Варто зазначити, що саме дієслова зосереджують читацьку увагу на дії, яка надає тексту динаміки та експресії; також більш чітким, ритмічним та напруженим стає інтонаційне звучання тексту.

Чисельна присутність у поезіях сполучників *бо*, *але*, заперечних часток *не*, *ні* створює ефект протистояння, інтенсивного заперечення, неприйняття події чи явища, надає поетичному мовленню емоційної напруги та динаміки – «*бо не хочу, але вірю*» («Дід умер»), «*бо я – знатніший*» («Мій родовід»), «*ні, то не сум*», «*ні, нас не вабить*» («Ми думаєм про вас. В погожі літні ночі»), «*не можуть розточити ні мислі, ні діла*» («Запис у книзі вражень»), «*не забувайте*» («Де зараз ви, кати мого народу?»)) тощо.

Особливого експресивного забарвлення та інтонації надають поезії Василя Симоненка первинні, утворені з окремих звуків одно- чи двофонемного складу, та вторинні, утворені від інших частин мови, вигуки. За своїм призначенням у творах митця розрізняємо вигуки емоцій, почут-

тів та волевиявлення – «*о курде*» («Курдському братові»), «*гей*», «*геть*» («Гей, нові Колумби й Магеллани») тощо.

Присутні в аналізованій поезії слова різних частин мови, утворені від вигуків – «*кахи́кав*», «*як вам, дядьку, не ай-яй-яй*» («Злодій»), «*чуши – битви споконвічний грюк!*» («Україно, п'ю твої зіниці»), «*у чорному твалті боїв*» («Я чую у ночі осінні»). Слід пам'ятати, що вигук як мовна одиниця завжди є емоційно забарвленим. Емоції, почуття, які він передає, цілком відтворюються в ситуації усного мовлення, в озвученні поетичного тексту, яке відповідно до змісту супроводжується різною інтонацією, мімікою, жестами тощо. У писемному тексті похідні вигуки виражають не лише емоції, а й ставлення поета до світу, гострих соціальних, політичних, національних питань, які висвітлені у творі. В аналізованій поезії похідні вигуки утворені від дієслів та іменників у кличному відмінку – «*Поля мої!*» («Шум полів»), «*Вкраїнонько!*» («О земле з переораним чолом»), «*Мрійництво!*» («Гей, нові Колумби й Магеллани») тощо.

Ефективними в поезії Василя Симоненка є синтаксичні засоби мовної виразності, що індивідуалізують мовлення автора і широко репрезентовані анафорою як стилістичною фігурою. Уживання на початку віршованих рядків звукового чи лексичного повтору, у яких зосереджено основний концепт поетичного твору, підсилює зміст та ідею, що поет хоче донести до читача, а також виконує важливу композиційну функцію. Оберемо найбільш красномовні приклади анафори як засобу мовної виразності Симоненкової поезії – «*Мільярди вір зариті у чорнозем, Мільярди щастя розвіяні у прах*», «*Коли б усі одурені прозріли, Коли б усі убиті ожили*», «*Уже немає місця для могил! Уже народ – одна суцільна рана, Уже від крові хижіє земля, І кожного катюгу і тирана Уже чекає зсукана петля*» («Пророцтво 17-го року»). Варто зазначити, що згадані анафори слугують прикладом градації, коли у повторі початкової лексеми з кожним рядком посилюється емоційно-сміслова значущість сказаного автором.

Однією із ознак інтелектуалізму поезії Василя Симоненка є використання таких засобів мовної виразності, як ремінісценція та алюзія. Ремінісценція – це цитування «без лапок» раніше прочитаного, почутого чи побаченого автором мистецького твору. Прикладом ремінісценції є, зокрема, рядок із вірша «Курдському братові»: «*волають гори, кровію политі*», який наводить аналогію з поемою Тараса Шевченка «Кавказ»: «*За горами гори, хмарою повиті, Засіяні горем, кровію политі*» (Шевченко Т., 2003: 343). Цей засіб спо-

нукає читача не тільки до художньої насолоди поезією митця, але й до роздумів, зіставлень творчості різних, споріднених за проблематикою письменників, що в цілому підсилює, глибше розкриває зміст прочитаного.

Використання Василем Симоненком алюзії як засобу мовної виразності дає читачеві натяк, можливість провести паралелі між тим, про що йде мова у вірші і певним літературним твором, художнім або реальним історичним персонажем чи подією, наприклад – «*доносить розшум Кобзаревих слів*» («*Шум полів*»), «*легіони нових, непереможних Спартаків*» («*Леся Українка*»), «*нові Колумби й Магеллани*» («*Гей, нові Колумби й Магеллани*»), «*вставали Коперники і Джорджоне, Шевченко підводив могутнє чоло*» («*Монархи*»), «*в його волячих жилах козацька кров клекоче*» («*Де зараз ви, кати мого народу?*»), «*щось у мене було і від діда Тараса і від прадіда – Сквороди*» («*Стільки в тебе очей*») тощо.

Поезія Василя Симоненка на рівні усного звучання виявляє можливість використання мовцем інтонаційних засобів мовної виразності. Це зміна мелодики – в підвищенні чи зниженні сили голосу у фразі, ритму – відповідно до чергування наголошених і ненаголошених складів, інтенсивність вимови, що регулюється силою видиху, темпу – у швидкості або повільності мовлення, емоційно-експресивні відтінки мовлення, фразові і логічні наголоси тощо. Цікавим прикладом висловленого є вірш Василя Симоненка «Українська мелодія», в останній строфі якого слова поділені автором відповідно до складів, що є вимогою певної експресивно-емоційної інтонації, підсилює зміст поезії, утверджує ідею національного визволення: «А нав-круг по-ру-ба-ні До-си-на-ють сни, і да-ле-ко бу-бо-ни Кли-чуть до вій-ни» (Симоненко, 2008: 32).

Читання поезій Василя Симоненка вголос виявляє милозвучність (евфонічність) мовлення, яка закладена в тексті завдяки вибору тих чи тих засобів мовної виразності. У поезії відсутні неприємні для слуху звукосполучення, її проговорювання є плавним, мелодійним, інтонаційно виразним, оскільки поет активно використовує:

– семантично тотожні варіанти слів – «*от*», «*все*», «*встане*», «*лиш*», «*вже*», «*навіки*», «*по нім*», «*умре*», «*внуки*», «*без сліда*», «*хай*», «*й*», «*для живих*» («*Дід умер*»), (можливі варіанти – «*ось*», «*усе*», «*устане*», «*лише*», «*уже*», «*навік*», «*по ньому*», «*вмре*», «*онуки*», «*без сліду*», «*нехай*», «*і*», «*живим*»);

– алітерацію – «*скісся блискає і співа*» («*Косар. А. С. Малишкови*»), «*горда і вродлива*» («*Україно, п'ю твої зіниці*»), «*під кручі клекоче*» («*В букварях ти наряджена і заспідничена*») тощо.

Як бачимо, поезія Василя Симоненка є яскравим явищем в українській літературі, а засоби виразності у мовленні поета допомагають реалізувати комунікативну функцію у системі «поет – читач». Емоційно-експресивне формотворче та смислове наповнення мовленнєвого тексту поезій виявляє ставлення поета-мовця до предмету мовлення та його адресата – читача-сучасника і майбутніх поколінь.

Висновки. Мовна особистість Василя Симоненка розкривається в мові його поезії, сукупності тих засобів мовної виразності, які виокремлюють його серед інших митців. Завдяки використанню мовцем засобів виразності експресивне мовлення на відміну від стилістично нейтрального сповнене образності та емоційності. Такими засобами постають лексичні, словотворчі, морфологічні, синтаксичні, акцентуаційні тощо, які у статті репрезентовані чисельною вибіркою прикладів із поезії автора. При цьому слід зазначити, що мовотворчість поета характеризує цілісне інформаційно-знакове, смислове і художньо-стилістичне навантаження у використанні кожного засобу мовної виразності.

Отримані результати зорієнтовані на детальне вивчення поетичної мови конкретних творів Василя Симоненка, що має практичне значення і може бути використано на уроках української мови та української літератури в школі, на заняттях з лінгвостилістики, лінгвістичного аналізу тексту тощо. Перспектива наступних досліджень пов'язана з вивченням ситуативних засобів мовної виразності в поезії автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко Г. Концепти громадянської лірики Василя Симоненка в англomовній інтерпретації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Т. 32(71) № 1. Ч. 2. 2021. С. 247–253.
2. Власенко В. В. Емоційно-експресивна лексика в поетичному мовленні Василя Симоненка. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. Житомир. 1999. № 4. С. 50–53.
3. Волошук В. Індивідуальний авторський стиль, ідіолект, ідіостиль: питання термінології. *Наукові праці. Серія «Філологія. Мовознавство*. Випуск 79. Том 92. 2008. С. 5–9.
4. Ганич Д., Олійник С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
5. Жулинський М. Василь Симоненко. Із забуття – в безсмертя. Київ : Дніпро, 1990.
6. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк : ДонНУ, 2012. 402 с.

7. Єрмоленко С. Авторська метафора – алюзія загальнономовного фразеологізму. *Учені записки Таврійського національного ун-ту. Наук. журнал. Серія: «Філологія. Соціальні комунікації»*. Сімферополь, 2009. Т. 22(61). С. 154–159.
8. Єрмоленко С., Бибик С., Тодор О. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
9. Кобець Л. Лексико-семантична група як складник лексико-семантичної системи. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15. Т. 4. С.129–135.
10. Костецька О. Індивідуальне мовлення автора як об'єкт лінгвістики та підходи до його дослідження. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: «Філологічна». 2014. Вип. 49. С. 196–199.
11. Кошелівець І. Шістдесятники. Енциклопедія українознавства : Словникова частина : В 11 т. Т. 10. Париж–Нью-Йорк : Молоде життя, 1984. С. 3600–4016, с. 3847 [in Ukrainian].
12. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
13. Масловська Т. О. Ідіостиль Василя Симоненка в антропоцентричному вимірі. *Наукові записки міжнародного гуманітарного університету*. Одеса, 2017. Вип. 27. С. 197–200.
14. Мішук У. Поетична мова як репрезентант мовної особистості автора: (на основі творчості Ліни Костенко та Василя Стуса). *Українська мова*. 2008. № 2. С. 89–100.
15. Павлюк А. Полісемія як мовна категорія в сучасній лінгвістиці. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Філологічні науки. Мовознавство. 2011. № 6. Ч. 1. С. 2–8.
16. Петрів О., Легка Л. Етнолінгвістичні та функціональні аспекти використання логічного наголосу в поезії Василя Стуса (на прикладі вірша «Як добре те, що смерті не боюсь я»). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Т. 32(71). № 2. 2021. Ч. 1. С. 56–61.
17. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
18. Симоненко В. Вибрані твори. Київ : Смолоскип, 2017. 852 с.
19. Словник української мови : в 11 т. За ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
20. Стельмах Б. Індивідуальний стиль як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Вісник Уманського педуніверситету* : зб. наук. пр. Серія: «Філологія (мовознавство)». Київ : Знання України, 2004. С. 228–233.
21. Шевченко Т. Зібрання творів : У 6 т. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 1 : Поезія 1837–1847.

REFERENCES

1. Vasylenko H. Kontsepty hromadianskoi liryky Vasylia Symonenka v anhlo-movnijjii interpretatsii. [Concepts of civic lyrics by Vasyl Symonenko in English interpretation]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka. Tom 32(71) № 1. Ch. 2. 2021. S. 247–253 [in Ukrainian].
2. Vlasenko V. V. Emotsiino-ekspresyivna leksyka v poetychnomu movlenni Vasylia Symonenka. [Emotionally expressive vocabulary in the poetic speech of Vasyl Symonenko]. *Visnyk Zhytomyrskoho pedahohichnoho universytetu*. Zhytomyr. 1999. № 4. S. 50–53 [in Ukrainian].
3. Voloshuk V. Indyvidual'nyj avtors'kyj styl', idiolekt, idiostyl': pytannja terminologhiji [Individual authorial style, idiolect, idiostyle: questions of terminology]. *Naukovi praci. Serija "Filologhija. Movoznavstvo"*. Vypusk 79. Tom 92. 2008. S. 5–9 [in Ukrainian].
4. Ghanych D., Olijnyk S. Slovyk lindhvistychnykh terminiv [Dictionary of linguistic terms]. Kyjiv: Vyshha shkola, 1985. 360 s. [in Ukrainian].
5. Zhulynskyj M. Vasyl'j Symonenko / Iz zabuttja – v bezsmertja [Vasyl Symonenko / From oblivion – to immortality]. Kyjiv: Dnipro, 1990 [in Ukrainian].
6. Zaghnitko A. Slovyk suchasnoji lindhvistyky: ponjattja i terminy [Dictionary of modern linguistics: concepts and terms]. Donec'k: DonNU, 2012. 402 s. [in Ukrainian].
7. Yermolenko S. Avtorska metafora – aliuziia zahalnomovnoho frazeolohizmu. [Author's metaphor is an allusion to common phraseology]. *Ucheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho un-tu. Nauk. zhurnal. Serii Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. – Simferopol, 2009. T. 22(61). S. 154–159 [in Ukrainian].
8. Jermolenko S., Bybyk S., Todor O. Ukrajinsjka mova. Korotkyj tлумachnyj slovyk lindhvistychnykh terminiv [Ukrainian language. A short glossary of linguistic terms]. Kyjiv: Lybidj, 2001. 224 s. [in Ukrainian].
9. Kobec' L. Leksyko-semantychna ghrupa jak skladnyk leksyko-semantychnoji systemy [Lexical-semantic group as a component of lexical-semantic system]. *Mova i kul'tura*. 2012. Vyp. 15. T. 4. S. 129–135 [in Ukrainian].
10. Kostec'jka O. Indyvidual'jne movlennja avtora jak ob'ekt lindhvistyky ta pidkhody do jogho doslidzhennja [Individual speech of the author as an object of linguistics and approaches to his research]. *Naukovi zapysky Nacional'nogho universytetu "Ostrozjka akademija"*. Serija: Filologhichna. 2014. Vyp. 49. S. 196–199 [in Ukrainian].
11. Koshelivec' I. Shistdesjatnyky. Encyklopedija ukrajinoznavstva: Slovykova chastyna: V 11 t. T. 10 [Encyclopedia of Ukrainian Studies: Vocabulary: In 11 vols. Vol. 10]. Paryzh–Nju-Jork: Molode zhyttja, 1984. S. 3600–4016, s. 3847 [in Ukrainian].
12. Literaturoznavchij slovyk-dovidnyk [Literary Dictionary-Handbook]. Za red. R.T. Ghromjaka, Ju.I. Kovaliva, V.I. Teremka. K. : VC "Akademija", 2007. 752 s. [in Ukrainian].
13. Maslovska T. O. Idiostyl Vasylia Symonenka v antropotsentrychnomu vymiri. [Vasyl Symonenko's idiosyncrasy in the anthropocentric dimension]. *Naukovi zapysky mizhnarodnoho humanitarnogho universytetu*. Odessa, 2017. Vyp. 27. S. 197–200.

14. Mishchuk U. Poetychna mova jak reprezentant movnoji osobystosti avtora: (na osnovi tvorchoosti Liny Kostenko ta Vasylja Stusa) [Poetic languages as a representative of the linguistic personality of the author: (based on the works of Lina Kostenko and Vasyl Stus)]. *Ukrajinsjka mova*. 2008. № 2. S. 89–100 [in Ukrainian].
15. Pavljuk A. Polisemija jak movna katehgorija v suchasnij linghivistyци. [Polysemy as a language category in modern linguistics]. *Naukovyj visnyk Volynsjkogho nacionaljnogho universytetu imeni Lesi Ukrajinky*. Serija: Filologhichni nauky. *Movoznavstvo*. 2011. № 6. Ch. 1. S. 2–8 [in Ukrainian].
16. Petriv O., Legka L. Etnolingvistychni ta funkcionalni aspekty vykorystannja logichnogo nagolosu v poeziji Vasylya Stusa (na prykladi virsha «Yak dobre te, shho smerti ne boyus ya»). [Ethnolinguistic and functional aspects of the use of logical emphasis in the poetry of Vasyl Stus (on the example of the poem “How good it is that I am not afraid of death.”)] *Vcheni zapysky Tavrijskogo nacionalnogo universytetu imeni V. I. Vernadskogo*. Seriya: Filologiya. *Zhurnalistyka*. Tom 32 (71). № 2. 2021. Chastyna 1. S. 56–61 [in Ukrainian].
17. Selivanova O. Suchasna linghivistyka: terminologhichna encyklopedija [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. *Poltava : Dovkillja-K*, 2006. 716 s. [in Ukrainian].
18. Symonenko V. *Vybrani tvory*. Kyjiv: Smoloskyp, 2017. 852 s. [in Ukrainian].
19. *Slovyk ukrajinsjkoji movy : v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. Za red. I. K. Bilodida. Kyjiv : Naukova dumka, 1970–1980 [in Ukrainian].
20. Steljmakh B. Indyvidualjnij stylj jak object linghvostylistychnykh doslidzhen [Individual style as an object of linguistic and stylistic research]. *Visnyk Umansjkogho peduniversytetu : zb. nauk. pr.* Serija: “Filologhija (movoznavstvo)”. Kyjiv: Znannja Ukrajiny, 2004. S. 228–233 [in Ukrainian].
21. Shevchenko T. *Zibrannja tvoriv: U 6 t.* [Collection of works: In 6 volumes]. Kyjiv: Naukova dumka, 2003. T. 1: *Poezija 1837–1847* [in Ukrainian].